

OROSZ LÁSZLÓ

Öt híres kémnő a XX. század történelméből

Five famous spy women from the 20th Century history

Absztrakt

Az olvasó bepillantást nyerhet a kémek titkos világának egy apró szemelvényébe, ahol ezúttal nem egy James Bond a főszereplő, hanem öt olyan nő, akik nagyban hozzájárultak a történelem alakulásához, miközben életüket kockáztatva szolgálták hazájukat.

Abstract

The reader could get a small insight into the secret world of spies – however, this time, it's not James Bond, who has the leading role but five women, who made history while risking their lives for their country.

BEVEZETÉS

Nem azért lesz valakiből kém, mert hírnévre vágyik, vagy azért hogy megismerje őt a világ – ez az arc nélküli hősök szakmája. Olyan világ ez, melynek tagjai készek életüket is feláldozni a hazáért, anélkül hogy kitüntetéseiket büszkén viselnék. Munkájuk rejtve marad, s csak akkor hallunk felőlük, ha lebuknak, vagy ha már rég életüket veszítették.

A világ talán leghíresebb kémnője Mata Hari (1876-1917), aki az első világháború alatt egy seregnyi francia és német katona fejét csavarta el táncával. Fedett tevékenységére azonban fény derült, és 1917. október 15-én – mosolyogva, a puskákat tartó katonák felé csókot dobva – kivégezték. Azonban nem ő a szakma egyetlen női szereplője. A következő fejezetekben olyan nők életrajzával ismerkedhet meg az olvasó, akik nem csupán szépségüknek köszönhetően váltak ismertté, hanem mert a háttérből irányítva a szálakat folytattak hírszerző tevékenységet, s alakították a történelem menetét.

Figyelembe véve a tanulmánnyal szemben támasztott terjedelmi követelményeket, nem lehet teljes munkát végezni. Éppen ezért jelen írásomban nem célom egy mindenre kiterjedő, a szakma legapróbb részletét is bemutató értekezést készíteni, csupán a XX. századi történelem egy szeletét kívánom az olvasó elé tárni, hogy megismerje azokat a nőket, akik sokszor életüket kockáztatva szolgálták hazájukat.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

NANCY WAKE (1912-2011)¹

A „Fehér Egér” 1912. augusztus 30-án, egy hatgyerekes család legfiatalabb tagjaként, Új-Zélandon, Wellington városában született. 1914-ben a család Ausztráliába költözött, azonban ezt követően édesapja, Charles Augustus Wake visszaköltözött Új-Zélandra, s édesanyjának, Ella Wakenek egyedül kellett felnevelnie gyerekeit. Középiskolai tanulmányait Sydneyben kezdte meg, nem sokkal ezután, 16 éves korában elszökött otthonról és ápolónőként dolgozott. Nagynénjétől 200 £-ot örökölt, így lehetősége adódott előbb New Yorkba, majd Londonba utaznia, ahol újságírónak képezte magát. Az 1930-as években a párizsi Hearts című újság európai tudósítójaként dolgozott.

1937-ben találkozott egy gazdag francia iparossal, Henri Edmond Fiocca-val, akivel 1939-ben összeházasodtak. Wake Marseille-ben lakott, amikor Németország megindította a támadást Franciaország ellen. A vereséget követően a francia ellenállás hírvivője lett. Munkája során nagy kockázatot vállalt, mivel a Gestapó folyamatosan megfigyelte telefonhívásait és a leveleit, elfogni azonban mégsem tudták – innen kapta a „Fehér Egér” becenevet.

1942-ben Franciaország déli része fasiszta német kormány felügyelete alá került, így hozzáfértek a Vichy-kormány dokumentumaihoz is, ami még veszélyesebbé tette Wake életét. 1943-ban már a Gestapó legkeresettebb embere, akinek a fejére öt millió frankos vérdíjat tűztek ki. Wake még ugyanebben az évben úgy döntött, hogy elmenekül Marseille-ből, férje a városban maradt, akit rövidesen elfogtak és megkínoztak, azonban nem volt hajlandó elárulni feleségét, ezért kivégezték.

Wake hatszor próbált meg átkelni a Pireneusokon, az egyik kísérlet során elfogták és Toulousba vitték kihallgatásra. Négy nappal később egy ismerősének köszönhetően sikerült megmenekülnie és átjutnia Spanyolországba.

Miután sikerült eljutnia Nagy-Britanniába, Wake csatlakozott a Különleges Műveletek Végrehajtó Szervehez (SOE – Special Operations Executive). Vera Atkins, aki szintén itt dolgozott a következőképpen jellemezte: „Egy igazi ausztrál bombázó. Óriási életerő, csillogó szemekkel. Bármit csinált, azt jól hajtotta végre.” A kiképzési jelentések alapján „nagyon jó és gyors lövőnek számított” és jó szemű volt a terep kihasználásához. Több alkalommal „kedvességének és erős jellemének köszönhetően sikerült a férfiakat megszégyenítenie.”

A háború további részében több akciót is végrehajtott, melyek során összesen több mint 22.000 német katonával harcolt, s körülbelül 1.400 tiszttel végzett – közülük a leghíresebb az, amikor egy SS-katonát a pusztá kezével ölt meg.

A háborút követően több kitüntetésben részesült. Dolgozott a brit Légügyi Minisztérium hírszerző hivatalánál, majd 1949-től Ausztráliában politikai pályafutásba kezdett. Az 1951-

¹ *The White Mouse*. http://www.diggerhistory.info/pages-heroes/white_mouse.htm (Letöltés ideje: 2014.08.02.); *Nancy Wake Obituary*. <http://www.theguardian.com/world/2011/aug/08/nancy-wake-obituary> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

es választásokon elszenvedett vereséget követően visszaköltözött Angliába, ahol hírszerző tisztként dolgozott a Légügyi Minisztériumnál.

1957-ben vonult vissza, amikor is a brit Királyi Légierő egy tisztje, John Forward feleségül vette. Az 1960-as években visszatértek Ausztráliába, ahol ismét a politikai élet részévé vált. 1985 körül a házaspár elhagyta Sydneyt, és Port Macquarie-be vonultak vissza. Ekkor írta meg önéletrajzát „The White Mouse” címmel, amely a legsikeresebb könyvek közé tartozik, s többször újrakiadásra került. 40 év házasság után, férje 1997-ben halt meg. 2001-ben utoljára elhagyta Ausztráliát, és Londonba költözött.

Nancy Wake 2011. augusztus 7-én, 98 éves korában hunyt el.

JOSEPHINE BAKER (1906-1975)

A „Fekete Gyöngy” vagy „Kreol Istennő” néven ismertté vált amerikai színésznő 1906. június 3-án született Saint Louis-ban. Amikor Josephine nyolc éves lett, édesapja elhagyta a családot, s ettől kezdve rendkívül mély szegénységben éltek. Josephine az utcán nőtt fel, nem járt iskolába, s takarításból próbált megélni. Tizenhárom éves korában utcai táncosként kezdte el pályafutását, 15 évesen belépett a Saint Louis-i kórusba, nem sokkal később már egy New-York-i revü-csapat tagja volt, ahol tehetségére hamar felfigyeltek és megkezdte szólókarrierjét.²

Franciaországba utazott, ahol elsősorban erotikus táncairól ismert előadásainak köszönhetően óriási sikerben volt része. Kis idő múlva Baker volt a legsikeresebb amerikai előadóművész Franciaországban. Amellett, hogy zenei csillag, három filmben is játszott.³ Ernest Hemingway úgy jellemezte, hogy „a legszenzációsabb nő, akit valaha is láttam”.⁴

1935-ben hazatért Amerikába, azonban közönsége borszíne miatt elutasította és kénytelen volt visszamenni Franciaországba, ahol 1937-ben férjhez ment Jean Lion-hoz, így francia állampolgár lett.⁵

1939 szeptemberében, amikor Franciaország hadat üzent Németországnak a lengyelországi invázióra válaszul, Baker a francia katonai hírszerzés egyik tudósítója volt. Baker azokat az információkat továbbította a német csapatok elhelyezkedéséről, amiket a különböző bálokon a német tisztektől ki tudott csalni. A nagykövetségek és minisztériumok által szervezett összejövetelek állandó fellépője volt, így könnyen hozzájuthatott a magas rangú német, japán és olasz vezetők birtokában lévő információkhoz. Amikor a német csapatok megszállták Franciaországot, Baker elhagyta Párizst és hazament Château des Milandes-be. Itt azoknak a barátainak adott otthont, akik a Charles de Gaulle által vezetett Szabad Francia mozgalomnak voltak a tagjai. Baker, mint előadóművész szabadon utazhatott a

² About Josephine Baker: Biography. <http://www.cmgww.com/stars/baker/about/biography.html> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)

³ La Sirène des Tropiques (1927); Zouzou (1934); Princess Tam Tam (1935).

⁴ Quotes. Official Site of Josephine Baker. <http://www.cmgww.com/stars/baker/about/quotes2.html> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)

⁵ Ld. 2. jegyzet.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

világban, s utazásai során a kottáira láthatatlan tintával írt titkos üzeneteket csempészett a nyugati szövetségesek számára.⁶

A háborút követően tevékenysége elismeréséért megkapta a francia hadikeresztet (Croix de guerre), az ellenállás medálját (Rosette de la Résistance), és a becsületrend lovagjává (Chevalier de la Légion d'honneur) ütötték.⁷

A hírszerző tevékenységet a háta mögött hagyva Baker visszatért a színpadra és talán még a kezdeti sikereknél is nagyobb elismerésben volt része. Az élete hátralévő részében számtalan fellépése volt Európában és Amerikában egyaránt, a világ minden pontjára hívták fellépni. Idős kora ellenére továbbra is rabul ejtette közönségét, nem hátráltatta a kimerültség és az egyre gyakoribb memóriazavar sem.

Josephine Baker 1975. április 12-én, 68 éves korában hunyt el.

SARAH AARONSOHN (1890-1917)

Sarah Aaronsohn 1890. január 5-én született Zichron Yaakov-ban (Izrael), amely akkoriban az Oszmán Birodalom által megszállt tartomány része volt. 1915-ig Isztambulban élt, azonban egy boldogtalan házasság miatt hazatért szülővárosába.⁸

A hazafelé tartó út során tanúja volt az örmények ellen elkövetett népirtásnak. Vallomásában leírja, hogy látta, amint 5.000 örményt lemészárolnak egy piramis tövében, és azt, hogy a férfiak, nők és csecsemők holttestét vonatokra pakolják.⁹ Miután tanúja volt a népirtásnak, Aaronsohn úgy döntött, hogy kiáll elvei mellett és segít a brit erőknek.

Aaronsohn csatlakozott a briteknek dolgozó zsidó kém szervezetéhez, a Nilihez, amelynek feladata az volt, hogy a török területeken információt gyűjtsön, és azokat továbbítása a brit ügynökök felé. 1917 szeptemberében a törökök elfogtak egy postagalambot, amely egy titkos információkat tartalmazó üzenetet vitt a briteknek. A kódot még októberben megfejtették, a török hadsereg körülvette Zichron Yaakov-ot és számtalan embert letartóztattak, köztük Aaronsohn-t is. Négy nap kínozást követően sikerült pisztolyt ragadnia, és 1917. október 9-én végzett magával, hogy ne kelljen átadnia a birtokában lévő információkat és védje ismerőseit, hogy védje a hazáját.¹⁰

⁶ Phyllis, Rose: Jazz Cleopatra: Josephine Baker in Her Time. Vintage. London. 1989. 182-269. p.

⁷ Josephine Baker: A Centenary Tribute. <http://blackgrooves.org/josephine-baker-a-centenary-tribute/> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)

⁸ Jewish Women's Archive: Sarah Aaronsohn. <http://jwa.org/encyclopedia/article/aaronsohn-sarah> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)

⁹ Bartov, Omer - Mack, Phyllis: In God's Name: Genocide and Religion in the Twentieth Century. Berghahn Books. New York. 2001. p. 274-275.

¹⁰ Kahana, Ephraim: Historical Dictionary of Israeli Intelligence. The Scarecrow Press. Oxford. 2006. p. xix.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

RUTH KUCZYNSKI (1907-2000)¹¹

Ruth Kuczynski 1907. május 15-én született Berlinben. Édesapja, Rene Kuczynski, valamint testvérei, Jurgen és Bridgitte szintén szovjet kémekek voltak.

1924-ben, 17 éves korában csatlakozott a Kommunista Ifjúsági Mozgalomhoz, majd a Német Kommunista Párt propaganda részlegének vezetője lett.

Az 1920-as évek végén apjával és bátyjával a szovjet katonai hírszerző ügynökség (GRU – Glavnoje Razvegyityelnoje Upravljenyije) megbízásából az Egyesült Államokban tevékenykedtek. 1929-ben visszatértek Németországba, ahol gyerekkori szerelmével, Rudolph Hamburger-rel – aki szintén szovjet kém volt – összeházasodtak. 1930-ban azt az utasítást kapták, hogy utazzanak Sanghajba, ahol egy kémhálózatot kellett működtetniük. Itt megismerkedett egy amerikai újságírónővel, Agnes Smedley-vel, aki bemutatott neki egy szovjet ügynököt, Richard Sorge-t – Kuczynski az ő titkos szeretője volt.

1933-ban Moszkva hazarendelte Kuczynski-t továbbképzésre, majd hat hónappal később férjével együtt Mandzsúriába küldték, hogy könyvkereskedőnek álcázva szoros kapcsolatot építsen ki a japánokkal harcoló kínai kommunistákkal. A kínai titkosszolgálat azonban a kémkedéssel gyanúsítható személyektől megtisztították a várost, így került sor a Sorge-ot helyettesítő ügynök letartóztatására is. Kuczynski-nak férjével és két lányukkal sikerült elmenekülniük Londonba, ahol szüleik éltek. Itt csatlakozott hozzájuk korábbi dadájuk, Olga Muth, hogy vigyázzon a gyerekekre, amíg a szülők távol vannak – Muth ekkoriban még nem tudott a házaspár kémtevékenységéről.

1937 júniusában Moszkva hazarendelte Kuczynski-t egy újabb továbbképzésre, miközben kitüntették a Vörös Zászló érdemrenddel a sanghaji munkájáért.

1938 szeptemberében „Sonia” fedőnéven Svájcba küldték, hogy hozzon létre egy „Lucy Ring” nevű kémhálózatot. Ekkoriban férjével külön éltek, csupán a családtagokon keresztül tartották a kapcsolatot.

Közvetlenül a Molotov-Ribbentrop paktum aláírása után, Kuczynski elítélte a Szovjet-unió végzett tevékenységét, és látszólag visszavonult a munkából. Férjétől elvált és annak érdekében, hogy brit útlevelet kapjon, feleségül ment Leon Charles Beurton-hoz. Kuczynski Angliába költözött a gyerekekkel, azonban a dajkát nem vitte magával, aki megharagudott rá és értesítette a brit hatóságokat Kuczynski kémtevékenységéről. A figyelemztetést nem vette komolyan a rendőrség, így a család békésen élhetett, miközben Kuczynski egy hálózatot épített ki annak érdekében, hogy tartani tudja Moszkvával a kapcsolatot.

1941-ben Liverpoolba, majd Oxfordba költözött, hogy az új művelethez előkészítse a teret. 1942 nyarán csatlakozott hozzá férje, akit hamarosan besoroztak a brit hadsereghez. Munkája során Klaus Fuchs, atombomba kutató tevékenységét felügyelte, aki rengeteg információhoz juttatta, mialatt a Manhattan-projekten dolgozott. Édesapja több ponton

¹¹ Trahair, Richard C.S. - Miller, Robert L.: Encyclopedia of Cold War Espionage, Spies, and Secret Operations. II. jav. és bőv. kiad. Enigma Books. New York. 2012. p. 206-207.; Ruth Kuczynski. http://spymuseum.com/dt_portfolio/ruth-kuczynski/ (Letöltés ideje: 2014.08.02.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

segítette munkáját, ahogy azt a bátyja is tette, aki alezredesként szolgált az Egyesült Államok haderejénél, így fontos információkat tudott megosztani Kuczynski-val.

Kuczynski akkor került gyanúba, amikor fény derült, hogy Fuchs letartóztatása után még mindig tartják a kapcsolatot. Továbbá kapcsolatban állt Sir Roger Hollis, volt MI5 főigazgatóval is, akivel „Sonia” még svájci és kínai munkája során ismerkedett meg. Mivel egyikőjük sem adott át információkat, nem volt lehetőség a vizsgálat folytatására.

1950-ben Kuczynski gyerekeivel Kelet-Németországba költözött, ahova egy évvel később férje is követte. 1969-ben másodszorra kapta meg a Vörös Zászló érdemrendet, 1984-ben pedig kitüntették a Karl Marx érdemrenddel.

Ruth Kuczynski 2000. július 7-én, 93 éves korában hunyt el.

VIRGINIA HALL (1906-1982)¹²

Virginia Hall 1906. április 6-án született a Maryland állambeli Baltimore-ban. Olyan neves iskolákba járt, mint a Radcliffe (a Harvard Egyetem főiskolája) és a Barnard (a Columbia Egyetem főiskolája), ahol franciául, olaszul és németül tanult. Tanulmányait Európában szerette volna befejezni, amiben szülei segítettek neki, így juthatott el Franciaországba, Németországba és Ausztriába is, végül 1931-ben a varsói Amerikai Nagykövetségen adminisztrátori állást kapott. Hall abban bízott, hogy idővel csatlakozhat a Külügyi Szolgálat-hoz, azonban egy törökországi vadászat során lábon lötte magát, amit később amputálni kellett. Ez a baleset derékba törte diplomáciai karrierjét, 1939-ben felmondott a Külügyminisztériumnál, s visszament tanulni Washingtonba.

A háború kirobbanásának évében Hall-t Párizsban találjuk. Még Franciaország bukása előtt csatlakozott egy mentőszolgálathoz, ahol a 1940 nyaráig dolgozott. Ezt követően Hall Londonba utazott, ahol önként jelentkezett az újonnan megalakult brit Különleges Műveletek Végrehajtó Szervéhez (SOE), amely 1941 augusztusában visszaküldte őt Vichy-Franciaországba. Az elkövetkező 15 hónapot a Vichy-kormány ellen szerveződő mozgalom koordinálásával töltötte, s eközben a New York Post fedett tudósítója volt.

Amikor a németek 1942 novemberében egész Franciaországot az irányításuk alá vonták, Hall épphogy el tudott menekülni Spanyolországba. Hall ekkoriban a németek által legkeresettebb személyek listáján szerepelt, – mülába miatt – a „Cuthbert” fedőnevet viselte, a németek „sánta hölgy”-ként ismerték, a franciák pedig „a hölgy, aki biceg” jelzővel illették.

Hall visszatért Londonba, ahol rövid ideig békésen élt, majd 1944-ben csatlakozott az Egyesült Államok Stratégiai Szolgálatok Hivatalának (OSS – Office of Strategic Services) Különleges Műveleti Osztályához, ahol megkérték, hogy térjen vissza Franciaországba. Itt elsősorban a francia ellenállási mozgalom szervezése, a szövetséges erők partraszállásának és a csapatok mozgásának elősegítése volt.

¹² Not Bad for a Girl from Baltimore: the Story of Virginia Hall.

<http://photos.state.gov/libraries/estonia/99874/History%20stories/Not-Bad-for-a-Girl-from-Baltimore.pdf>
(Letöltés ideje: 2014.08.02.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

1950-ben Hall feleségül ment Paul Goillot, OSS ügynökhöz. 1951-től a Központi Hírszerző Ügynökségnél (CIA – Central Intelligence Agency), mint hírszerzési elemző dolgozott. 1966-ban vonult vissza barnesville-i birtokukra.

Virginia Hall 1982. július 8-án, 76 éves korában hunyt el.

Kulcsszavak: kémek, Nancy Wake, Josephine Baker, Sarah Aaronsohn, Ruth Kuczynski, Virginia Hall

Key words: spies, Nancy Wake, Josephine Baker, Sarah Aaronsohn, Ruth Kuczynski, Virginia Hall

FORRÁSJEGYZÉK

About Josephine Baker: Biography. <http://www.cmgww.com/stars/baker/about/biography.html> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)

1. Bartov, Omer - Mack, Phyllis: In God's Name: Genocide and Religion in the Twentieth Century. Berghahn Books. New York. 2001.
2. Jewish Women's Archive: Sarah Aaronsohn. <http://jwa.org/encyclopedia/article/aaronsohn-sarah> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)

Josephine Baker: A Centenary Tribute. <http://blackgrooves.org/josephine-baker-a-centenary-tribute/> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)

3. Kahana, Ephraim: Historical Dictionary of Israeli Intelligence. The Scarecrow Press. Oxford. 2006.
4. Nancy Wake Obituary. <http://www.theguardian.com/world/2011/aug/08/nancy-wake-obituary> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)
5. Not Bad for a Girl from Baltimore: the Story of Virginia Hall. <http://photos.state.gov/libraries/estonia/99874/History%20stories/Not-Bad-for-a-Girl-from-Baltimore.pdf> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)
6. Phyllis, Rose: Jazz Cleopatra: Josephine Baker in her time. Vintage. London. 1989.
7. Ruth Kuczynski. http://spymuseum.com/dt_portfolio/ruth-kuczynski/ (Letöltés ideje: 2014.08.02.)
8. The White Mouse. http://www.diggerhistory.info/pages-heroes/white_mouse.htm (Letöltés ideje: 2014.08.02.)
9. Trahair, Richard C.S. - Miller, Robert L.: Encyclopedia of Cold War Espionage, Spies, and Secret Operations. II. javított és bővített kiadás Enigma Books. New York. 2012.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 3. szám

10. *Quotes. Official Site of Josephine Baker.*
<http://www.cmgww.com/stars/baker/about/quotes2.html> (Letöltés ideje: 2014.08.02.)